

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΣΤΡ. ΣΩΜΕΡΙΤΗ

Ἡ Ἑλλάς εἰσῆλθε τελευταίως, μετὰ τῆς Τουρκίας, εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν σύμφωνον, μὲ προβλεπόμενον ἀμυντικὸν συμπαραστάτην τῶν τῆν γείτονα Ὁμοσπονδίαν τῶν Δημοκρατιῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας. Εἶναι χρήσιμον οἱ Ἕλληνες νὰ γνωρίζουν μερικὰς λεπτομερείας ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν, τὰς τάσεις καὶ τὴν ἐνεστώσαν κατὰστασιν τοῦ οἰκονομικοῦ πειράματος ποῦ ἐπιτελεῖ ὁ ἐνδεχόμενος οὗτος σύμμαχος. Δημοσιεύομεν κατωτέρω τὰς ἀξιολόγους διὰ τὴν ἀντικειμενικότητά τῶν ἐντυπώσεως Ἑλληνοσ ἐπισκέπτου τῆς Γιουγκοσλαβίας κατὰ τὸ 1951, τοῦ κ. Στρατῆ Σωμερίτη. Ὁ συγγραφεὺς ἔδωκε ταύτας εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ πρῶτον κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1951, εἰς διάλειξιν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Πολιτικῆς Λέσχης «Τρικοῦπης», ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς «Ἐταιρείας Διεθνῶν Μελετῶν».

Ἐνα ταξίδι στὴ Γιουγκοσλαβία ἐξακολουθεῖ, καὶ νομίζω πῶς θὰ ἐξακολουθήσει, νὰ εἶναι γιὰ καιρὸ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα πράγματα ποῦ μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἡ πολυτάραχη ἐποχὴ μας. Αὐτὴ ἡ γειτονικὴ μας χώρα, ποῦ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Δουναβὴ ὡς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἀπὸ τὴν Τεργέστη καὶ τὴ Μεσοευρώπη ὡς τὴ Γεβγελή, εἶχε στὴν ἐποχὴ μας ἕναν ἰδιαίτερον κληρο: ἔγινε ἡ χώρα τῆς «αἰρεσίσεως». «Αἰρετικὸς» χθὲς ὁ Τίτο στὸν Ἀνατολικὸν κόσμον, εἶναι πάλι σήμερα «αἰρετικὸς» μέσα στὸ Δυτικὸν κόσμον. Στὸ δάθος, ἡ μία «αἵρεσις» ἐξηγεῖ τὴν ἄλλη. Αὐτὸ ποῦ ἔκανε χθὲς τὸν Τίτο «αἰρετικόν», τὸ ἴδιο τὸν κάνει καὶ σήμερα. Σήμερα ὁμως, ποῦ, κάτω ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν δύο ἄκρων του, τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο κομμάτια ποῦ ἔχει διαιρεθεῖ ὁ κόσμος, τείνει τόσο πολὺ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ πρότυπον τῆς «ἡγεσίας» του, αὐτὴ ἡ Γιουγκοσλαβικὴ «αἰρετικότης», πῶς νὰ μὴ εἶναι κάτι ποῦ νὰ σοῦ γεννᾷ ἀσυγκράτητον τὸ πάθος τουλάχιστον τῆς περιέργειας;

Ἡ τιμητικὴ διάκρισις ποῦ μοῦ ἔγινε ἀπὸ τὸ Γιουγκοσλαβικὸν Κομμάτον ὑπὲρ

τὸν χρόνον τῆς ἐγχειρήσεως ἐχορήγει ὀλίγον χλωροφόρμιον ἢ αἰθέρα.

Καὶ οἱ σύγχρονοι ἐκλεκτοὶ Ἑλληνοσ χειρουργοί, χρησιμοποιοῦν τὰ νεώτερα θαυμαστά ναρκωτικὰ μέσα, ἀναλόγως τῆς προτιμήσεως καὶ μεθόδου τοῦ ἑκαστοσ.

Ὡς βλέπομεν ἅπαντα τὰ ναρκωτικὰ μέσα, ἀπὸ τῶν ἀτελεστέρων μέχρι τῶν σημερινῶν τελειοτάτων, τὰ ὅποια ἡ Ἐπιστῆμη Χημεία, ἀκαμάτως ἐργασθεῖσα παρέδωκεν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἱατρικὴν, κύριον καὶ βασικὸν σκοπὸν εἶχον καὶ ἔχουν ὅπως ἀνακουφίσουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν κατατρυχόντα αὐτὸν πόνον, ἀπὸ τῆς ἀπλῆς κεφαλαλγίας μέχρι τοῦ ἀφορήτου καὶ φρικτοῦ τῶν νεοπλασμάτων πόνου, τοῦ τραυματικοῦ πόνου ἢ καὶ τῶν φρικτῶν ἐκ τῆς ἐγχειρήσεως ἀλγηδόνων.

Ὅπως ὁ χειρουργὸς περιβληθεὶς πλέον τὴν πανοπλίαν τὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὰ σημερινὰ ναρκωτικὰ μέσα, τὰ μέσα τῆς ἀσπῆρας καὶ τὰ μέσα τῆς αἰμοστασίας, ἅτινα ἀποτελοῦν τὴν Τριλογίαν τῆς Χειρουργικῆς Ἐπιστῆμης καὶ τὸν τρίποδα τὸν ἀρραγῆ ἐφ' οὗ αὕτη ἐρείδεται, προχωρεῖ εἰς τὸ σωτήριον ἔργον του, ἐπαναδίδων τὴν ζωὴν, τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν ταλαιπωρημένην ἀνθρωπότητα, ἐνῶ ἡ Θεὰ Ὑγεία συμπαθῶς παρακολουθεῖ καὶ εὐλογεῖ τὸ ἔργον, ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔσσει θὰ εὐγνωμονῇ τὰς χεῖρας ἐκείνας αἵτινες χορηγοῦν εἰς αὐτὴν τὸ μέγιστον ἀγαθὸν τῆς προσκαιροῦ ταύτης ζωῆς — τὴν ΥΓΙΕΙΑΝ.

της Ειρήνης και της Διεθνούς Συνεργασίας, μου έδωσε και μένα την ευκαιρία να ικανοποιήσω, με τη σειρά μου, αυτό το πάθος της περιεργείας για το τί είναι ή σημερινή Γιουγκοσλαβία, για το τί είναι ή «περίπτωση Τίτο». Θα προσπαθήσω λοιπόν, τώρα, να συγκεφαλαιώσω τις έντυπώσεις μου, να πω τί είδα και τί κατάλαβα από τη Γιουγκοσλαβία του Τίτο.

Φυσικά, όφειλω μία εξήγηση. Το ταξίδι μου στη Γιουγκοσλαβία ήταν, δυστυχώς, πολύ σύντομο. "Ό,τι είδα το κοίταξα πολύ γρήγορα, πολύ επιφανειακά, πολύ διασπαστικά. Μέσα στις δέκα μέρες, που έμεινα συνολικά στη Γιουγκοσλαβία, δεν μπορούσε ποτέ να τη γνωρίσω σέ ελο το βάθος της. Έτσι, έντυπώσεις θα έκθεσω και τίποτα παραπάνω, από αυτό το σύντομο ταξίδι μου, που φυσικά δεν έχουν ούτε την πρόθεση ούτε την αξίωση πώς λύνουν κανένα από τα πολυύθητα προβλήματα που είναι φυσικό να δημιουργεί το πέρασμα μιας χώρας από μία τόσο ριζική αλλαγή και μέσα από τόσες δραματικές φάσεις.

Και τώρα μία τελευταία προκαταρκτική εξήγηση. Δεν πρόκειται, φυσικά, να εξετάσω τις θεωρητικές βάσεις της γιουγκοσλαβικής «αίρέσεως». Όσο και αν φαίνεται πώς συμβαίνει το αντίθετο, έχω πειστεί, από καιρό τώρα, πώς ή προβληματική της εποχής μας έχει ξεπεράσει τη σφαίρα της θεωρίας. Οι πρακτικές λύσεις διαφοροποιούν τα σημερινά Έθνη, όπως οι πρακτικές λύσεις διαφοροποιούσαν και τα χθελινά. Ο θεωρητικός ολοκληρωτισμός, που είναι ο πρόδρομος του δογματικού και του πολιτικού ολοκληρωτισμού, είναι και αυτός, στο βάθος του, μία μορφή πρακτικής πολιτικής με συγκαλυμμένη την αληθινή όψη της και τις πραγματικές επιδιώξεις της. Όσους, πάντως, τους κατέχει ή νόμιμη άνησυχία και γι' αυτήν την όψη του γιουγκοσλαβικού πειράματος, μπορούν να βρουν στην άφθονη σχετική φιλολογία του θεωρητικού επιτελείου του Κ. Κ. Γ. τα επιχειρήματα με τα όποια γίνεται ή προσπάθεια να θεμελιωθεί μία γιουγκοσλαβική «όρθοδοξία» πάνω στα θεμελιώδη θέματα του Μαρξισμού—Λενινισμού.

Πιστεύω, όμως, πώς στη γιουγκοσλαβική περίπτωση υπάρχει μία εμπειρία, πολύ πιο ουσιαστική και σημαντική. Περιέχεται μέσα σ' αυτήν την ιδιόμορφη ιστορική πορεία, που, αφού έφερε την νέα μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία στα ίχνη του δρόμου που είχε ακολουθήσει πριν από 30 χρόνια ή Σοβιετική Έπανάσταση, χωρίς άντεπανάσταση, την έκανε να κάνει μία στροφή, που, αν και απομάκρυνε το γιουγκοσλαβικό καθεστώς από το αρχικό πρότυπό του, δεν το έφερε, ως σήμερα τουλάχιστο, στην ίδια γραμμή που στέκονται οι «δυτικές» χώρες.

Ο ΠΥΡΕΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ

Καθώς διασχίζεις τη Γιουγκοσλαβία, από τα Σκόπια ως το Ζάγκρεμπ, έχεις το αίσθημα πώς βρίσκεσαι σέ μία χώρα που την έχει κυριέψει ο πυρετός της αναδημιουργίας. Οι φάμπρικες, τα λαϊκά σπίτια, τα συγχρονισμένα άγροτικά συγκροτήματα, ξεφυτρώνουν παντού. Ταξιδεύοντας ήμέρα από την Νίσα στο Βελιγράδι, μετράς τις μικρές και άσήμαντες ως χθές κωμοπόλεις, ακόμη τα πιο μικρά και πιο άσήμαντα χωριουδάκια, που σήμερα έχουν γίνει βιομηχανικά κέντρα. Συνήθως, σέ κάθε τέτοιο κέντρο θα δεις μία - δύο - τρεις φάμπρικες. Οι καμινάδες ύψώνονται προς το φθινοπωρινό ούρανο. Γύρω τους υπάρχει το αντίστοιχο συγκρότημα από λαϊκές κατοικίες. Είναι όλες νεώχτιστες και με κάποια προσπάθεια αρχιτεκτονικού γούστου. Στεγάζουν τους εργάτες και υπαλλήλους που δουλεύουν στις φάμπρικες. Οι μεγαλύτερες πόλεις της Μακεδονίας, της παλιάς Σερβίας, της Κροατίας, γίνονται όλες βιο-

μηχανικές. Τὰ Σκόπια βρίσκονται σὲ περίοδο πλήρους μετασχηματισμοῦ τους. Κε αὐτό, φυσικά, θὰ ἀλλάξει ἐντελῶς τὴ σημερινή μορφή τους. Ἡ ἀρχαία σερβική πρωτεύουσα, ἡ Νίσσα, ἔχει γίνει, κιόλας, ἕνα βιομηχανικὸ κέντρο πρώτης γραμμῆς.

Δὲν ἐπισκεφθήκαμε οὔτε τὴ Βοσνία, οὔτε τὴ Σλοβενία, οὔτε τὸ ἀπρόσιτο Μαυροβούνι. Μᾶς λένε, ὅμως, πὼς παντοῦ ὑπάρχει ὁ ἴδιος πυρετός. Παντοῦ ἡ γῆ σὰν νὰ γεννᾷ φάμπρικες καὶ κτίρια. Καὶ ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε ἡ εἰδωλλιακὴ εἰκόνα ἑνὸς ἀγροτικοῦ καὶ βουκολικοῦ τοπίου, τώρα τὴν ἀντικαθιστᾷ ἡ τυπικὴ εἰκόνα τῆς βιομηχανικῆς πόλης.

Στὸ Ζάγκρεμπ—πόλη διαμορφωμένη ἀπὸ τοὺς πρώτους μεσαιωνικοὺς αἰῶνες καὶ ποὺ ὅλα μαρτυροῦν πὼς στὴν ἐποχὴ τῆς δυαδικῆς μοναρχίας ἦταν τὸ ἀντικείμενο μιᾶς εἰδικῆς φροντίδας τῆς καὶ προσοχῆς—ὁ πυρετός τῆς ἀνοικοδόμησις εἶναι σχεδὸν ἀνεπαίσθητος, ὅταν κυκλοφορεῖς μέσα στὴν πόλη. Στὸ Βελιγράδι, ὅμως, τὸ αἶσθημα εἶναι διαφοροτικό. Σπάνια μπορεῖς νὰ δεῖς μία πόλη ποὺ νὰ χτίζεται μὲ τέτοιο πάθος ὅπως τὸ Βελιγράδι. Οἱ φοβερῆς καταστροφῆς ἀπὸ τὸ νὰ ἄγριο ἀντεκδικητικὸ γερμανικὸ βομβαρδισμὸ τοῦ Ἀπριλίου 1941, ἔχουν ἤδη ἐξαφανισθεῖ. Στὴ θέση τῶν ἐρείπιων ὑψώνονται νέα μεγαλόπρεπα πολυόροφα κτίρια. Κι ὄλοένα χτίζονται καινούργια. Τὰ κτίρια προορίζονται γιὰ ὑπηρεσίες, ξενοδοχεῖα, κατοικίες ὑπαλλήλων. Ὁ βιομηχανικὸς πληθυσμὸς, ἐργάτες καὶ ὑπάλληλοι, μένουν πιὸ ἔξω, στὰ εἰδικὰ συγκροτήματα ποὺ γειτονεύουν μὲ κάθε ἐργοστάσιο.

Ἡ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ὅλης αὐτῆς τῆς πυρετώδους δουλειᾶς; Νὰ ἀποκτήσει ἡ Γιουγκοσλαβία τὸ βιομηχανικὸ ὄπλισμὸ ποὺ θὰ τὴν τοποθετήσῃ μέσα στὶς συγχρονισμένες χώρες τοῦ κόσμου, βγάζοντάς τὴν ἀπὸ τὴν κατηγορία μιᾶς ἀγροτικῆς χώρας καταδικασμένης νὰ ἀγοράζει ἀκριβὰ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῶν ἄλλων χωρῶν, καὶ νὰ πουλάει φτηνὰ τὶς πρώτες ὕλες τῆς καὶ τὰ γεωργικὰ τῆς προϊόντα. Ἐχεις τὸ αἶσθημα πὼς ὅλη αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἔχει ταυτόχρονα κάτι τὸ γιγάντιο καὶ τὸ παράφορο. Τὰ πάντα ἔχουν ὑποταγεῖ στὴν προτεραιότητα τοῦ ἐγγυηρήματος ποὺ ἔχει ἀναληφθεῖ. Ὅταν βλέπεις τὶς βιτρίνες τῶν καταστημάτων—σχετικὰ πλουσιότερες στὸ Βελιγράδι παρὰ στὸ Ζάγκρεμπ—καὶ ἀκόμη ὅταν βλέπεις τὴν πενιχρὴ ἐμφάνισι τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ συγκρίνεις μὲ ὅ,τι βλέπεις ἄλλοῦ, ὁ Γιουγκοσλάβος συνομιλητῆς σου θὰ σοῦ πεῖ :

—Σήμερα φτιάχνουμε πρώτα μηχανές κι ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν παραγωγή καὶ τὴν ἐγκατάστασή τους. Αὔριο, ὅταν τὸ ἔργο τῆς βιομηχανικῆς μας συγκρότησις συμπληρωθεῖ, τότε θὰ ἔρθει ἡ σειρά γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα ποὺ δίνουν βέβαια τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, ποὺ ἐμᾶς μᾶς λείπουν καὶ ποὺ σήμερα ὅμως ἡ παραγωγή τους θὰ σήμαινε μιὰ καθαρή σπατάλη.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ὅλο αὐτὸ τὸ ἔργο στηρίχθηκε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ στηρίζεται στὴν ἀμέριστη θυσία ὅλης τῆς μεταπολεμικῆς νέας γενεᾶς στὴ Γιουγκοσλαβία, ἀφοῦ κυρίως ἔχει ἐκτελεστεῖ ἀπὸ τὶς ὁμάδες ἐθελοντικῆς ἐργασίας, ποὺ προσφέρανε στὴν ἐκτέλεση τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ πλάνου ὅλο τὸ ἀπόθεμα ἐργατικῆς δύναμης αὐτῆς τῆς γενεᾶς.

Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ κρίνει κανεὶς τὴν ἐπιτυχία αὐτῆς τῆς κολοσσιαίας προσπάθειας. Εἶναι πιθανὸν ἢ πρόθεση νὰ ὑπερέβαλε τὶς δυνατότητες. Ἡ φιλοδοξία τοῦ μεγάλου νὰ ξεπέρασε αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ μποροῦσε ἢ ἔπρεπε νὰ γίνει. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ σοβιετικὴ ἀντίθεση μὲ αὐτὴ τὴν πολιτικὴ, πρώτα σιωπηρὴ, ὕστερα ἀνοιχτὴ, μετὰ τὴν ἐπίσημη ρήξη Μόσχας καὶ Βελιγραδίου, ἀφάρσε ἀπὸ τὸ γιουγκοσλαβικὸ σχέδιο τὰ θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα εἶχε στηριχθεῖ ἡ κατὰστροφή του.

Ἐχει κάτι τὸ τραγικὸ καὶ κάτι τὸ ἐπικό αὐτὴ ἡ παράφορη καὶ βιαστικὴ προσπάθεια τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ καθεστώτος νὰ τελειώσει ὡς τὸ τέλος μιᾶς προσπάθειας ποὺ ἀνατράπηκαν κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος τους οἱ κυριότερες προϋποθέσεις τῆς πρακτικῆς ἐκτέλεσής της. Ὅπως ἔχει κάτι τὸ τραγικὸ καὶ τὸ ἐπικό ἐπίσης, ἡ σημερινὴ προσπάθεια τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ καθεστώτος νὰ μὴν ὑποκύψει στὴν ἀμερικανικὴ πίεση, ποὺ ἀναμφισβήτητα τοῦ ἀσκεῖται, καὶ νὰ συνεχίσει τὴν προσπάθειά του χωρὶς συνθηκολόγησι πρὸς τὶς ἀξιώσεις της.

Σ' αὐτὲς τὶς δυσκολίες, ποὺ συνδέουν τὸ γιουγκοσλαβικὸ πείραμα ἀπὸ τὴν ἔξω-

τερική πλευρά με τη γενική αντίθεση σοβιετικού και δυτικού κόσμου, υπάρχουν και άλλες αδυναμίες, που απορρέουν από καθαρά έσωτερικά αίτια. Υπάρχουν σημεία του προγράμματος που προφανώς έχουν εγκαταλειφθεί. Στην άριστη όχη του Σάβου, απέναντι από το παλιό Βελιγράδι, εκεί που σχηματίζεται ένα τρίγωνο από τη συμβολή του Σάβου με το Δούναβη, υψώνεται ατελείωτο το κολοσσιαίο κτιριακό συγκρότημα που επρόκειτο να σχηματίσει τον πυρήνα του νέου Βελιγραδίου. Είναι ένα από τα κτιριακά έργα που έχουν σταματήσει. Κανείς δεν ξέρει στο Βελιγράδι, αν το σταμάτημα είναι πρόσκαιρο, όφειλομένο σε περιστολή των χρηματοδοτήσεων, ή όριστικό, όφειλομένο, όπως λέγεται, σε τεχνικά λάθη της κατασκευής.

Από την άλλη μεριά, για να κινηθεί με απόδοση ο τεχνικός έξοπλισμός που άναμφισβήτητα αποκτά η Γιουγκοσλαβία, θα χρειαστεί ένα έμπειρο και ειδικευμένο προλεταριάτο, που άσφαλώς θα περάσουν άρκετά χρόνια ως που να το άποκτήσει. Έτσι, στις άλλες δυσκολίες, που άναπόφευκτα περιέχει η βιομηχανική γιουγκοσλαβική προσπάθεια, προστίθεται και αυτή. Όπως μās πληροφορήσε ο Γιουγκοσλάβος Ύπουργός της Κοινωνικής Πολιτικής κ. Γκρίγκοριτς, μέσα στα τέσσερα τελευταία χρόνια ό βιομηχανικός πληθυσμός της Γιουγκοσλαβίας αύξησε κατά ένα έκατομμύριο πρόσωπα. Αυτός ό ταχύς ρυθμός του άριθμητικού πολλαπλασιασμού κάνει άσφαλώς δυσκολώτερο το πρόβλημα της ποιότητάς του. Θα χρειαστεί μιá πολύχρονη μετεκπαίδευση, ώστε το Γιουγκοσλαβικό προλεταριάτο να άποκτήσει την ειδικευση των ευρωπαίων έργατών και άκόμη μιá πολύ μακρότερη για να φτάσει το άμερικανικό υπόδειγμα.

Όλα αυτά τå αίτια θå σαφρεύσουν λοιπόν δυσκολίες, στο διάστημα που μās έρχεται. Θα υπάρχουν άπώλεια προσπάθειας και ένα άναμφισβήτητα άκριβότερο βιομηχανικό κόστος. Κι αυτά όλα θα είναι δυνατό να έπιδράσουν δυσμενώς και να δημιουργήσουν έπικίνδυνα κενά για τå έπόμενα στάδια του σχεδίου.

Η ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

Το πρόβλημα παρουσιάζεται διαφορετικό από την πλευρά της γεωργικής οικονομίας. Σ' αυτήν, η Γιουγκοσλαβία βάδισε και βαδίζει με περισσότερη περίσκεψη. Για τή δημιουργία μιås νέας βιομηχανίας στηριγμένης σε σοσιαλιστικές άρχές, η νέα Γιουγκοσλαβία δεν είχε να αντιμετώπισει την αντίδραση των οργανωμένων σε καπιταλιστική βάση βιομηχανικών συμφερόντων, άφου περίπου η βιομηχανική συγκρότηση της χώρας ήταν άνυπαρχτη. Το πρόβλημα ήταν διαφορετικό στον άγροτικό τομέα. Σ' αυτόν, πιό ριζοσπαστικές λύσεις θα έπρεπε να συγκρουσθούν με μιá υπάρχουσα κατάσταση στην ύπαιθρο, δηλαδή με το ριζωμένο καθεστώς της άτομικής ιδιοκτησίας σ' αυτήν. Έτσι, στην ύπαιθρο, η διάρθρωση της οικονομίας παρουσιάζει άλλαγές. Η νέα Γιουγκοσλαβία, αντί να συγκρουσθεί με την κατάσταση που υπήρχε σ' αυτήν, προτίμησε να τη σεβαστεί. Βάση της παραμένει η μικρή γεωργική έπιχείρηση. Ο μικρότερος γεωργικός κλήρος είναι περίπου δύο έκτάρια (20 στρέμματα). Η οικονομική πολιτική εύνοει την ανάπτυξη των συνεταιρισμών στην ύπαιθρο. Οι λέγόμενοι γενοϊ συνεταιρισμοί αντιπροσωπεύονται με 8004 συνεταιριστικές οργανώσεις με 3540399 μέλη και κύκλο συναλλαγής με 12500000 άτομα περίπου. Οι συνεταιρισμοί αυτοί πλαισιώνουν την άτομική γεωργική έπιχείρηση στις σχέσεις της με την άγορά (πίστωση, προμήθεια έφοδίων, διάθεση γεωργικών προϊόντων κλπ.), δέ θιγουν όμως τη βασική άυτονομία και άνεξαρτησία της σάν πυρήνα στον όποιο στηρίζεται η γεωργική οικονομία της Γιουγκοσλαβίας.

Υπάρχουν βέβαια και οι συνεταιρισμοί κοινής γεωργικής παραγωγής. Το πείραμα που γίνεται με τους συνεταιρισμούς αυτούς είναι επίσης άξιόλογο. Στηρίζεται στην έλεύθερη ένωσή παραγωγών, που βάζουν από κοινού τή γή και τå έργαλεία που διαθέτουν, κρατούν όμως την άτομική ιδιοκτησία του σπιτιού τους και του κήπου διαθέτουν, κρατούν όμως την άτομική ιδιοκτησία του σπιτιού τους και του κήπου που το περιβάλλει. Η έργασία γίνεται από κοινού. Η διανομή του συνεταιριστικού εισοδήματος βασίζεται στις ώρες έργασίας που έχει δώσει κάθε συνεταιίρος—κακού εισοδήματος βασίζεται στις ώρες οικογενείας του—στο συνεταιρισμό. Στις 11-12-50 τως και τå έργαζόμενα μέλη της οικογενείας του—στο συνεταιρισμό. Στις 11-12-50 σε όλη τή χώρα, 418659 οικογένειες έκμεταλλεύονται από κοινού 226166 έκτάρια γης.

Τὸ Κράτος εὐνοεῖ, ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλει, αὐτὴ τὴ μορφή γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ. Στὸ σύνολό της, ἄλλωστε, ἡ συνεταιριστικὴ κίνησις στὴ Γιουγκοσλαβία δὲν ἔχει καμιά ἀναγκαστικότητα. Τὸ μέσο ποῦ διαθέτει τὸ κράτος γιὰ νὰ τὴν τονώσει εἶναι οἱ ἀφθονοὶ πιστώσεις ποῦ διαθέτει γενικά γιὰ τοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ εἰδικότερα γιὰ τοὺς συνεταιρισμοὺς γεωργικῆς ἐργασίας. Ὁ παρακάτω πίνακας μαρτυρεῖ τὴν εὐνοια αὐτῆ.

Δάνεια πρὸς συνεταιρισμοὺς γεωργικῆς ἐργασίας

1947	Δηνάρια	23 364 000
1948	»	339 893 000
1949	»	1 524 413 000
1950	»	3 057 095 000

Κατὰ τὸ 1950 τὸ σύνολο τῶν πιστώσεων πρὸς τοὺς γενικοὺς συνεταιρισμοὺς ἦταν δηνάρια 1 188 642 000. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς οἱ πιστώσεις αὐτὲς δίνονται μὲ τόκο 1 οοο, ποῦ σὲ περίπτωσι κακῆς ἐσοδείας δὲν εἰσπράττεται καθόλου, καὶ ἂν ἀφωροῦν τὸν κτιριακὸ καὶ τεχνικὸ ἐξοπλισμὸ τῶν συνεταιρισμῶν εἶναι ὅλες μακροπρόθεσμες (15 χρόνια). Εἴχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφτοῦμε στὸ Ζάγκρεμπ δύο τέτοιους συνεταιρισμοὺς. Οἱ χωρικοὶ κατὰ πλειοψηφία ἔχουν μείνει ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσιά τους. Χρησιμεύουν, ὅμως, σὰν νησίδες προπαγάνδας τῶν προσόντων τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας καὶ ἀκόμη γιὰ νὰ ἐξισοροποῦν τὴν ἀτομικὰ ὀργανωμένη γεωργικὴ ἐπιχείρησι. Ἡ ἐντύπωσή μου εἶναι πὼς αὐτὴ ἡ προπαγανδιστικὴ ἀξία αὐτῶν τῶν συνεταιρισμῶν εἶναι περιορισμένη.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΨΗ

Δὲν νομίζω πὼς ὑπάρχει καμία, ὄχι ἀπόδειξι, ἀλλὰ ἔστω καὶ ἀπλή ἔνδειξι πὼς ἡ Γιουγκοσλαβία ἔπαψε νὰ κινεῖται μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σοσιαλιστικῶν πειραμάτων ποῦ μπήκαν στὸ στάδιο τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆ μεταπολεμικῆς περιόδου. Πιστεύω, ἀντίθετα, καὶ ἡ ἐπίσκεψή μου στὴ Γιουγκοσλαβία μὲ τόνωσε ἀπόλυτα στὴν πεποίθησή μου αὐτῆ, πὼς ἡ νέα Γιουγκοσλαβία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μία ἀπὸ τίς χῶρες ὅπου γίνεται ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐνδιαφέροντες σοσιαλιστικοὺς πειραματισμοὺς τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου.

Ἡ νέα Γιουγκοσλαβία δὲν εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ βασικὸ πρόβλημα κάθε σοσιαλιστικοῦ πειράματος, τῆς ἀπαλλοτριώσεως δηλαδὴ τῶν ἀπαλλοτριωτῶν κατὰ τὸν κλασικὸ ὄρισμό τοῦ Μανιφέστου τῶν Μάρξ—Ἐγκελς. Τὸ κύριο πρόβλημα γιὰ τὴ νέα Γιουγκοσλαβία ἦταν νὰ ἀποχτήσει ἕνα συγχρονισμένον βιομηχανικὸ καὶ τεχνικὸ ὄπλισμό, ποῦ νὰ τὴ βγάλει ταυτόχρονα καὶ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καθυστέρησή της. Ἔτσι, ἡ Γιουγκοσλαβία ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν καθυστερημένων χωρῶν, πού, ἀκολουθώντας τὸ σοβιετικὸ παράδειγμα, ἐπιδιώκουν, μὲ τὸν παραγωγικὸ συγχρονισμὸ τους, νὰ δημιουργήσουν ταυτόχρονα καὶ τὰ κοινωνικὰ θεμέλια ἐνὸς σοσιαλιστικοῦ καθεστώτος, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὴ βιομηχανίας καὶ ἐργατικοῦ προλεταριάτου εἶναι θεωρητικὰ ἡ δεδομένη προϋπόθεσις κάθε σοσιαλιστικοῦ πειραματισμοῦ.

Ἡ βιομηχανικὴ οἰκοδόμησις τῆς Γιουγκοσλαβίας μᾶς δίνει τὴ μία ὄψιν τῆς προσπάθειας ποῦ καταβάλλεται γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπὸς αὐτός. Θὰ μπορούσε ὅμως ἡ Γιουγκοσλαβία νὰ ἀποχτήσει ἕνα βιομηχανικὸ ὄπλισμό χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ἀπαραίτητα πὼς ἔγινε καὶ χώρα σοσιαλιστικὴ. Δύο εἶναι τὰ βασικὰ ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀπαντήσεις, προκειμένου νὰ κρίνεις ἂν ἀποτελεῖ ἡ Γιουγκοσλαβία σοσιαλιστικὸ πείραμα καὶ νὰ δεῖς ποῖα εἶναι ἡ νέα εἰσφορὰ της στὸ κεφάλαιο αὐτό.

Τὰ νέα παραγωγικὰ μέσα ποῦ ἀποκτᾶ ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι «κτῆμα τοῦ λαοῦ». Τὸ Σύνταγμα τῆς Ὁμοσπονδίας λέει πὼς τὰ μέσα αὐτὰ εἶναι τὸ «οὐσιώδες στήριγμα τοῦ Κράτους» στὴν ἐφαρμογὴ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς του. Μὲ ποιὸν τρόπο, ὅμως, ὁ λαὸς ἄσκει *πραγματικὰ* αὐτὴ τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδιοκτησία τοῦ πᾶντος στὰ νέα παραγωγικὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα πλουτίζεται καθημερινὰ ἡ Γιουγκοσλαβία;

Τὸ θέμα τῆς διαχείρισης τῶν ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων εἶναι πλατὺ καὶ ἔχει προκαλέσει πολλὰς συζητήσεις. Στὴν ἀπλουστευμένη ἐξίσωσι ἐθνικοποίηση=κρα-

τικοποίηση, που είναι και τὸ θεμέλιο τοῦ σοβιετικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀντιτάχτηκαν ἄλλες μορφές, μετὰ τὸ σκοπὸ νὰ ἐλαττώσουν ἢ καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τὸν ρόλο τοῦ κρατικοῦ παράγοντα. Ἡ ἀντικρατική αὐτὴ τάση ὑπῆρξε πάντα τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμα τοῦ δημοκρατικοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Ἡ μορφή τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου, ποῦ ἔχει πλήρη διοικητική, διαχειριστική καὶ οἰκονομική ἀὐτονομία ἀπὸ τὶς κυρίως κρατικές ὑπηρεσίες, καὶ τὸ διαχειρίζονται ἀπὸ κοινὸ κράτος, συνδικάτα καὶ ἐνδιάμεσοι καταναλωτές, εἶναι τὸ τέκνο τῆς σοσιαλιστικῆς ἀντίθεσης πρὸς τὴ μορφή τῆς ἀπλῆς κρατικοποίησης. Ἡ ἀνάληψη ἀπὸ τοὺς συνεταιρισμοὺς, τόσο τῶν καταναλωτῶν ὅσο καὶ τῶν παραγωγῶν, ἐνὸς σημαντικοῦ ρόλου μέσα στὴν παραγωγή τῶν ἀγαθῶν, εἶναι κι αὐτὴ μιὰ ἄλλη λύση τοῦ ἴδιου προβλήματος, μετὰ ἰσχυρὴ ἐπίδραση μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ κίνηση. "Ὅπως ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδικαλισμοῦ «ἢ παραγωγή στους παραγωγούς», δηλαδὴ στὰ συνδικάτα, μᾶς ξαναθυμίζει τὴν ἀναρχικὴ προέλευση τοῦ κινήματος αὐτοῦ.

Ἡ Γιουγκοσλαβία πέρασε ἀπὸ μιὰ πρώτη φάση πιστῆς ἀντιγραφῆς τοῦ σοβιετικοῦ προτύπου. Ἀπὸ τὸ 1950, ὅμως, διατρέχει μιὰ ἄλλη περίοδο. Σύμφωνα μετὰ τὸ νόμο γιὰ τὴ διαχείριση τῶν ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων, ποῦ μπῆκε ἀπὸ τότε σὲ ἐφαρμογὴ, εἶναι μιὰ μεταβίβαση τῆς διαχείρισης τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν στὸ σύνολο (collectif) τῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων ποῦ δουλεύουν σὲ κάθε παραγωγικὴ μονάδα. Κάθε ἐπιχείρηση αὐτοδιοικεῖται ἀπὸ τὴ συνέλευση τῶν ἐργατῶν της, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται δύο στενώτερα σώματα, τὸ Γενικὸ Συμβούλιο καὶ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς ἐπιχείρησης. Τὴ διοικητικὴ ἀὐτονομία συνοδεύει ἡ οἰκονομικὴ αὐτοτέλεια τῆς ἐπιχείρησης, μετὰ τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ ἐξασφαλιστεῖ, ὄχι μόνον ἡ διαχειριστικὴ ἀνεξαρτησία της, παρὰ καὶ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ αὐτοχρηματοδότησή της καὶ νὰ καταργηθεῖ ἡ ἄντληση ἐνισχύσεων της ἀπὸ τὸν προϋπολογισμὸ ἢ τὸ κρατικὸ πιστωτικὸ ἴδρυμα. "Ἐνα τμήμα τῶν κερδῶν, ὅσο ἀπομένει μετὰ τὸ σχηματισμὸ ἀποθεματικῶν κλπ., ἀποδίδεται στὸ ἐργαζόμενον προσωπικὸ μετὰ τὴ μορφή πρόσθετης ἀμοιβῆς του, πράγμα ποῦ θυμίζει τὴ συνεταιριστικὴ ἀρχὴ τῆς «ἐπιστροφῆς» τοῦ διαχειριστικοῦ πλεονάσματος τοῦ συνεταιρισμοῦ.

Ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς οὐσιωδέστερες ἀλλαγές ποῦ πραγματοποιήθηκε τὸ Γιουγκοσλαβικὸ καθεστῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρήξης του μετὰ τὴν Μόσχα. Τὴν ὑποστηρίζει μετὰ δύο ἐπιχειρήματα.

Τὸ πρῶτο εἶναι ὅτι ἐπιθυμῆναι ἀποφύγει τοὺς κινδύνους ποῦ δημιουργεῖ ἡ διαχείριση τῆς οἰκονομίας ἀπὸ ἐνα σύστημα οὐσιαστικῶς ἀνεξέλεγκτης γραφειοκρατίας, ποῦ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει τὸ μονοπωλιακὸ ἔλεγχό της στὸ σύνολο τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τῆς χώρας μέσα στὴν ὁποία ἀναπτύσσεται ἡ ἐπιρροή της.

Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα ἀναφέρεται στὴν ἀνάγκη νὰ συνοδευθεῖ ἄμεσα τὸ νεοσχηματιστὸ Γιουγκοσλαβικὸ προλεταριάτο μετὰ αὐτὸ τὸ ἥρακλειο ἔργο : νὰ ἀποχτήσῃ ἢ μάλιστα νὰ εἶναι πολὺ περιορισμένο. Δὲν ὑπάρχουν ἀγαθὰ ποῦ νὰ πλεονάζουν ἀπὸ τὸ προλεταριάτο Γιουγκοσλαβία ἔναντι ἰσχυροῦ βιομηχανικοῦ κορμῶ καὶ ποῦ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ προλεταριάτο αὐτὸ ἄμεσες καὶ τεράστιες θυσίες. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς θίγει τὴ δεύτερη ὄψη τοῦ προβλήματος ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ἡ Γιουγκοσλαβία περνᾷ μιὰ περίοδο ἐξαιρετικῶς ἐντοβλήματος καὶ ταχείας κεφαλαιοποίησης. Δεδομένου ὅτι ὁ βιομηχανικὸς καὶ γενικότερα ὁ κεφαλαιακὸς ὀπλισμὸς τῆς ἦταν πολὺ ἀσθενῆς, τὸ σύνολο τῶν οἰκονομικῶν της πόρων ἀπορροφῶνται σ' αὐτὴ τὴν κολοσσιαία προσπάθεια.

Εἶναι φυσικὸ, κάτω ἀπὸ τοὺς ὅρους αὐτοῦς, τὸ ποσοστὸ τῆς κοινωνικῆς εὐμάρειας νὰ εἶναι πολὺ περιορισμένο. Δὲν ὑπάρχουν ἀγαθὰ ποῦ νὰ πλεονάζουν καὶ νὰ ξεπερνῶν τὶς στοιχειώδεις καὶ βασικὲς ἀνάγκες κάθε ἀνθρώπινης ομάδας μετὰ κάποιο πολιτιστικὸ ἐπίπεδο. "Ὅπως, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ δὲν ἀφήνει νὰ δημιουργηθοῦν χρηματικὰ μέσα ποῦ νὰ πλεονάζουν καὶ νὰ ἀναζητοῦν ἀγαθὰ γιὰ νὰ καταναλωθοῦν.

Ἡ σημερινὴ Γιουγκοσλαβικὴ κοινωνία εἶναι μιὰ κοινωνία μετὰ σπαρτιατικὴ ὀλιγάρχεια. Δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὴ οὔτε περίσσειμα οὔτε σπατάλη. Κυριαρχεῖται ἀπὸ ἕνα κανόνα ἐξισωτικὸ. Οἱ μεσαῖες τάξεις τῶν πόλεων ὑφίστανται τὶς βαρύτερες συνέπειες αὐτῆς τῆς ἐξίσωσης. Ἡ ὑπαίθριος εἶναι περισσότερο ἀπρόσβλητη ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐξισω-

τικό ρεύμα. Η νεοσηματιστή εργατική τάξη, μέσα στη γενική εξέλιξη, έχει μια σειρά προνόμια που εξασφαλίζουν την άνοδό της.

Δέν μαρτυρεί αυτή την ειδική θέση του προλεταριάτου μόνο ο στιβαρός, γεροδεμένος εργάτης, παρτιζάνος του απελευθερωτικού κινήματος, μέλος του κομμουνιστικού κόμματος της Γιουγκοσλαβίας και συνδικαλιστής, και τώρα γενικός διευθυντής του μεταλλουργικού συγκροτήματος Ριμπάρ στο Βελιγράδι, που μάς υποδέχεται στις εγκαταστάσεις του συγκροτήματος.

Οι μικρές διαφορές που χωρίζουν τις αποδοχές των μισθωτών—μέσος εργατικός μισθός 6 ως 7 χιλιάδες δηνάρια, μισθός ενός μέσης κατηγορίας κρατικού υπαλλήλου 6 ως 7 χιλ. δηνάρια, μισθός του γενικού διευθυντή του εργοστασίου Ριμπάρ με 3000 προσωπικό δην. 10 000 — είναι μια άλλη απόδειξη αυτής της σπαρτιατικής εξέλιξης.

Το σύστημα πηγάει από την πιο γνήσια σοσιαλιστική παράδοση. Συγγενεύει αρκετά με την πολιτική, στο κεφάλαιο αυτό, του αγγλικού εργατισμού. Δέν έχει καμιά σχέση με την τεράστια κλιμάκωση των αποδοχών, που δημιουργεί τους «έκατομυριούχους» του σοβιετικού καθεστώτος.

Η εργατική άμοιβή, μολοντούτο, θυμίζει το σοβιετικό σύστημα. Μια βασική άμοιβη προσαυξάνεται σύμφωνα με την εργατική απόδοση κατά το ποσοστό που ο κάθε εργάτης ξεπερνά την παραγωγική ποσότητα που του ορίζεται. Σκοπός του συστήματος αυτού: η αύξηση της ατομικής παραγωγικότητας κάθε εργάτη. Όπουδήποτε άλλο στη Δύση, το σύστημα αυτό θα ήταν απaráδεχτο. Διάβαζα πως ο πρώτος σταχανοβίτης εργάτης της Ανατολικής Γερμανίας προκάλεσε την εξέγερση των συντρόφων του. Μια νύχτα του σπάσανε τα τζάμια του σπιτιού του. Και άνωσμη προκηρύξεις τον χαρακτηρίσανε «κίτρινο» και «προδότη» του προλεταριάτου. Η Ανατολική Γερμανία, όμως, είναι ιστορικά και πολιτιστικά δυτική, όπως είναι και η Τσεχοσλοβακία. Ένω η Γιουγκοσλαβία δέν είναι παρά μόνο μερικά ...

Ένα πολύπλοκο σύστημα παροχών σε είδος, δελτία με ειδική αύξημένη αγοραστική δύναμη, άνάλογη με την κατηγορία που άνήκει ο κάτοχος τους, άλλη για τους βιομηχανικούς εργάτες (80% στις όνομαστικές τιμές), άλλη για τους υπαλλήλους, άλλη για τους αγρότες για την προμήθεια βιομηχανικών ειδών (50% στις όνομαστικές τιμές) μαζί με την άβεβαιότητα ως προς την άκριβη συναλλαγματική ανταπόκριση του βίου στη Γιουγκοσλαβία και άλλου... Είναι, όμως, βέβαιο ένα πράγμα. Πως δέν υπάρχει άνεργία. Κι' ότι όλοι οι εργαζόμενοι συμμετέχουν, με κάποια βάση σχετικής ίσότητας, στη διανομή των αγαθών που υπάρχουν.

Όταν είμουν άκόμα στη Γιουγκοσλαβία, είχε προαναγγελθεί μία μεταρρύθμιση της πολιτικής των τιμών και των μισθών, που στο μεταξύ εφαρμόστηκε. Σκοπός της μεταρρύθμισης αυτής έπρόκειτο να είναι η άποκατάσταση μίας έλευθέρης αγοράς τιμών και μισθών. Είναι το νέο αυτό σύστημα μία υποχώρηση από τη δυσκαμψία του προηγούμενου καθεστώτος κάτω από την πίεση της κούρασης του λαού από το πολύπλοκο πλέγμα των κανονισμών και των δελτίων; Η είναι μία νέα δοκιμή οικονομικού φιλελευθερισμού μέσα στο σοσιαλισμό, που δέν είναι ίσως όσο φαίνεται άσυμβίβαστοι, άρκει να υπάρχει η ίσορροπία άγαθών και τιμών;

Ό,τι και να συμβαίνει, η εφαρμογή του νέου συστήματος θα είναι μία μεγάλη δοκιμασία για τη Γιουγκοσλαβία. Γιατί μέσα από την έλευθερία αυτή θα κριθεί το σύνολο των θεσμών της και ιδιαίτερα ο θεσμός της εργατικής διαχείρισης των έθνικοποιημένων έπιχειρήσεων, που είναι η λυδία λίθος του Γιουγκοσλαβικού σοσιαλισμού.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Θά σταματήσουμε, τώρα, σε μια άλλη όψη της νέας Γιουγκοσλαβίας, που νομίζω ότι έχει έξαιρετική σημασία. Η νέα Γιουγκοσλαβία δέν είναι μόνο ένα πείραμα για τη μεταβολή μιας χώρας, ως χθές γεωργικής, σε βιομηχανική, με τις μεθόδους του οικονομικού σχεδιασμού. Ούτε μόνο μια από τις πιο άξιοσημείωτες και άξιομελέτητες προσπάθειες σοσιαλιστικής εφαρμογής στην έποχή μας. Είναι, άκόμη, και η προσπάθεια να δημιουργηθεί μία νέα έθνότητα, με πολυεθνική συγκρότηση.

διακού κράτους. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσή μου, ὅμως, εἶναι πῶς ποτὲ ἡ γιουγκοσλαβικὴ ἐνόη-
τητα δὲν ὑπῆρξε τόσο ἰσχυρὴ ὅσο σήμερα. Καὶ ὅτι ἡ ποικιλία τῶν ἐθνικῶν ἐκδηλώσεων
ποῦ εὐνοεῖ τὸ καθεστῶς, εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς δώσει μίαν νέα ἐμπειρία στὸ κεφάλαιο
τῆς ἐθνικῆς συμβίωσης τῶν λαῶν.

Θὰ προσθέσω δύο ἄλλες παρατηρήσεις μου. Ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι μίαν χώρα
ὅπου τὰ ἰδιότυπα χαρακτηριστικά, ποῦ δίνουν σὲ κάθε λαὸ τὴ δική του μορφή στὴ
φυσιогνωμία του, διατηροῦν ὅλη τὴν ἀξία τους. Κάτι παραπάνω, εἶναι ἀναπόσπαστα
στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς ζωῆς. Οἱ ἐθνικὲς στολὲς δὲν εἶναι μουσειακὸ ἀντικείμενο. Λαϊκὲς
ἐρασιτεχνικὲς ομάδες στὰ χωριά διατηροῦν τὴν παράδοση τῶν λαϊκῶν χορῶν καὶ τοῦ
λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Δὲν εἶναι μερικοὶ κουρασμένοι σνόμπ ποῦ καταφεύγουν σὲ μιὰ
κακέκτυπη καὶ πλαστογραφημένη καὶ ἄψυχη λαϊκὴ τέχνη γιὰ νὰ διακόψουν τὴν ἀνία
τους. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λόγος ποῦ ζεῖ, γλεντᾷ, τραγουδᾷ, χορεύει καὶ ἀναπτύσσει μίαν
αὐθόρμητη καλλιτεχνικὴ ζωὴ, μέσα σ' αὐτὴ τὴ συντήρησή τοῦ λαογραφικοῦ καλλι-
τεχνικοῦ θησαυροῦ του. Γιατὶ στὴ Γιουγκοσλαβία δὲν ὑπάρχει αὐτὸς ὁ ἐξευρωπαϊ-
σμός τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ, ποῦ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς δικῆς μας ὑπαιθροῦ. Ὁ
πολιτισμὸς μπαίνει στὸ χωριὸ χωρὶς νὰ τὸ κάνει ἕνα θλιβερὸ κακέκτυπο τῆς πολιτείας,
κάθε πολιτείας, κι αὐτὸ διατηρεῖ τὸ χωριστὸ χρῶμα τῆς ζωῆς στὴν ὑπαιθρο, ποῦ
εἶναι ὁ πιὸ γνήσιος θεματοφύλακας τῆς ἐθνικῆς παράδοσης κάθε λαοῦ.

Ἡ ἄλλη παρατήρησή μου εἶναι πῶς στὸ γιουγκοσλαβικὸ ἐθνισμὸ, ποῦ ἐπεξε-
ργάζεται ἡ νέα Γιουγκοσλαβία συνθέτοντας τὰ μέρη ποῦ τὸν ἀπαρτίζουν, δὲν ὑπάρχει
κανένα ἐπιθετικὸ στοιχεῖο. Εἰδικότερα, καὶ μὲ τὴν ἐπιφύλαξη αὐτῶν ποῦ εἴπαμε γιὰ
τὴ μακεδονικὴ περιοχὴ, παντοῦ συναντήσαμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ πιὸ ἐγκάρδια αἰσθη-
ματα καὶ τὴν ἐπιθυμία τῆς πιὸ στενῆς ἐπαφῆς μὲ μᾶς τοὺς Ἕλληνες.

Ἄν ὅμως ὁ γιουγκοσλαβικὸς ἐθνισμὸς δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἐπιθετικὸ, δὲν ἔχει
ἐπίσης τὴν πρόθεση νὰ συνηκολόγησι μπρὸς στὴν ἐπίθεσή! Ἄς μὴ λησμονοῦμε πῶς
ὁ Γιουγκοσλαβικὸς Λαὸς, μὲ τὴν ἐθνικὴ του ἐξέγερση τῆς 16 Μαρτίου 1941 καὶ μὲ τὸ
σύνθημα: «Ὅτε σύμφωνο οὔτε συνηκολόγησι», ἐπέβαλε τὴν ἀντίσταση στὸ γερμα-
νοϊταλικὸ φασισμὸ. Μὲ τὴν ἐξέγερση τους αὐτῆ, ὅπως καὶ μεις οἱ Ἕλληνες στὶς 28
᾽Οκτωβρίου 1940, οἱ Γιουγκοσλάβοι κάνανε ἐθνικὴ τους ὑπόθεσι τὴν ἄρνησι ὑποτα-
γῆς στὸ γερμανικὸ τελεσίγραφο. Κι ὅτι, ἀκόμη, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ ἐπανάστασι διεκ-
δικεῖ καὶ σήμερα τὴν ἀφετηρία του καὶ τὴν καταγωγὴ του.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΚΑΙ Ο ΛΑΟΣ

Αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ἰδιομορφία τῆς νέας Γιουγκοσλαβίας ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην στὴν
κατάλυσι τοῦ κρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ καὶ στὴ δημιουργία ἐνὸς ἀπόλυτα ἀποκεν-
τρωμένου καὶ ἀπόλυτα αὐτοδιοικούμενου ὁμοσπονδιακοῦ συστήματος.

Εἶναι μέσα στὴ λογικὴ τῆς πολυεθνικῆς ἀρχῆς, πάνω στὴν ὅποια στηρίζεται ἡ
σημερινὴ γιουγκοσλαβικὴ ἐνότητα. αὐτὴ ἡ γνήσια ἐφαρμογὴ τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἀρχῆς.
Ἡ σημερινὴ Γιουγκοσλαβία, μὲ μοναδικὴ ἐξαιρέσι ἴσως τὴν Ἑλβετία, εἶναι ἡ ὁμοσπον-
δία ποῦ ἐφαρμόζει μὲ περισσότερη συνέπειαν τὴν ὁμοσπονδιακὴ ἀρχή.

Οἱ Ὅμοσπονδες Δημοκρατίες τῆς Γιουγκοσλαβίας δὲν εἶναι ἀπλὸ σχῆμα λό-
γου. Δὲν κρύβουν ἀπὸ κάτω τους μιὰ ἄλλη πραγματικότητα. Ἡ ἔκτασι τῆς πρωτο-
βουλίας ποῦ τοὺς ἀνήκει εἶναι σημαντικὴ καὶ πραγματικὴ. Ἡ Κεντρικὴ Κυβέρνησι δια-
τηρεῖ τὴν ἀρμοδιότητα νὰ χαράζει τίς γενικὲς κατευθύνσεις. Εἶναι ἡ συνισταμένη
ποῦ ἐκφράζει τὴν ἐθνικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας. Αὐτὸ, ὅμως, εἶναι ὁ καρπὸς τῆς κοινῆς
μελέτης, τῆς κοινῆς συζήτησης καὶ τῆς κοινῆς ἀπόφασης καὶ τῶν ἔξι δημοκρατικῶν ποῦ
συγκροτοῦν τὴν Ὅμοσπονδία.

Ἡ κοινὴ αὐτὴ ἀπόφασι δὲ βγαίνει μόνο ἀπὸ τὰ δύο νομοθετικὰ σώματα—τὸ
ὁμοσπονδιακὸ Συμβούλιον καὶ τὸ Συμβούλιον τῶν Λαῶν—ποῦ συγκροτοῦν τὴν Λαϊκὴ
Ἐθνοσυνέλευσι τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Ὅμοσπονδίας.

Ἡ ὁμοσπονδιακὴ ἀρχὴ τηρεῖται καὶ στὴ συγκρότησι τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ κυ-
βερνητικῆς ἐξουσίας. Δὲν εἶναι μόνο τὸ Προεδρεῖο τῆς Ἐθνοσυνέλευσης—κεφαλὴ τῆς
ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας—ποῦ ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν Κοινὴ Σύνοδο καὶ τῶν δύο Νομοθετι-

κῶν Σωμάτων. Αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ὀμοσπονδιακὴ Κυβέρνηση ἔχει στὴ βάση της τὴ σύμ-
πραξη καὶ τῶν ἑξὶ κυβερνήσεων τῶν ὁμοσπόνδων δημοκρατιῶν.

Πραγματικά, τὰ ὁμοσπονδιακὰ ὑπουργεῖα, πού ἀνταποκρίνονται σὲ ἀντίστοιχα
ὑπουργεῖα τῶν δημοκρατιῶν, ἔχουν ἐπὶ κεφαλῆς τους ἓνα συμβούλιο πού προεδρεύει
ἀπὸ τὸν ὁμοσπονδιακὸ ὑπουργὸ καὶ ἔχει μέλη του τοὺς ἑξὶ ὑπουργοὺς τῶν ὁμο-
σπόνδων ὑπουργείων. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, οἱ κατευθύνσεις πού χαράζει στὸ θέ-
μα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἢ κεντρικῆς κυβέρνησης, οἱ πρωτοβουλίες πού παίρνει στὸ
νομοθετικὸ ἐπίπεδο, δὲν εἶναι τὸ αὐθαίρετο συμπέρασμά της παρὰ τὸ προῖόν μιᾶς
κοινῆς πείρας καὶ γνώμης ἀπὸ αὐτὴν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ ἀρμοδιότητα τῶν ὑπουργικῶν ὀργάνων τῆς κεντρικῆς
κυβέρνησης εἶναι περιορισμένη στὸ νὰ χαράζουν τὶς γενικὲς κατευθύνσεις καὶ νὰ ἐκ-
δίδουν τὶς βασικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς (ὅπως, φυσί-
κά, καὶ νὰ προετοιμάζουν καὶ εἰσηγοῦνται τὰ κατάλληλα νομοθετικά μέτρα). Ἡ κυ-
ρίως ὁμως ἐκτελεστικὴ ἀρμοδιότητα, ἡ ἔκδοσις τῆς συγκεκριμένης γιὰ κάθε περίπτωσι
κυβερνητικῆς διαταγῆς, ἀνήκει στὶς ὁμόσπονδες δημοκρατίες. Ὅπως, ἀπὸ τὶς κυβερ-
νήσεις αὐτῶν τῶν δημοκρατιῶν, ἡ καθαρὰ διοικητικὴ ἀρμοδιότητα μεταβιβάζεται μ'
ἓνα σύστημα εὐρύτατης ἀποκέντρωσης πρὸς τὰ κάτω, σὲ ὄργανα τῆς τοπικῆς πλέον
αὐτοδιοίκησης. Αὐτὴ ἡ κατάργησις τοῦ κρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, πού ὑπῆρξε τὸ
γνησιότερο τέκνο τῆς ἀπολυταρχικῆς καὶ ἀστικῆς περιόδου, καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς
γραφειοκρατίας, ἔχουν, γιὰ περαιτέρω συνέπειά τους, πῶς ἀποδίδουν στὴν κυβέρνησι
καὶ τὰ ὑπουργεῖα τὸν καθαρὰ ἐπιτελικὸ χαραχτήρα πού πρέπει νὰ ἔχουν γιὰ τὴν
πολιτικὴ τοῦ Κράτους σήμερα.

Ὁ θεσμὸς τῶν Λαϊκῶν Συμβουλίων, πού τελευταῖα ἀναμορφώθηκαν ριζικὰ καὶ
ἔχουν σκοπὸ τους νὰ συνδέουν τὸ λαὸ μὲ τὴν ἄσκησι τῆς κρατικῆς ἐξουσίας μὲ ἓνα
τρόπο περισσότερο ἄμεσο, συνεχῆ καὶ ἀποτελεσματικὸ, μᾶς δίνει τὴν πλήρη πολιτικὴ
εἰκόνα τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ πειράματος, στὴν προσπάθειά του νὰ ὀργανώσει μιὰ συ-
νεπὴ πρὸς τὴν ὅλη σύλληψή του μορφὴ δημοκρατικῆς λειτουργίας.

Ποῖο ὁμως εἶναι τὸ πραγματικὸ πολιτικὸ σύστημα πού κυριαρχεῖ στὴ Γιουγκο-
σλαβία, κι ὄχι ἀπλῶς αὐτὸ πού διατυπώνεται ἢ προσπαθεῖ νὰ ὑπάρξει μέσα ἀπὸ τοὺς
θεσμοὺς της;

Καθὼς μπαίνω στὸ γιουγκοσλαβικὸ ἔδαφος, προσπαθῶ ἀμέσως νὰ συλλάβω τὸν
χαραχτήρα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος πού ἐπικρατεῖ. Ὅφειλό νὰ ὁμολογήσω τὴ δια-
πίστωσι πού ἔκανα. Ἀναζήτησα μὲ προσοχὴ καὶ ἐπιμονὴ τὰ ἀχνάρια κάποιου ἀτυ-
νομικοῦ κράτους, πού εἶναι ὁ ἀπαραίτητος σύντροφος κάθε δικτατορίας. Τὰ ἀχνάρια
αὐτὰ δὲν τὰ βρήκα. Πού σημαίνει ἢ πῶς δὲν ὑπάρχει καθόλου τέτοιο σύστημα—πράγ-
μα ἀπίθανο—ἢ πῶς ὁ ρόλος του ἔχει ἐντοπιστεῖ καὶ ἔχει χάσει τὸ κύριο βάρος, πού
μπορεῖ νὰ εἶχε ἄλλοτε ἢ δράσι του

Ἡ ἄσκησι τῆς θρησκείας δὲν ἔχει ἐπίσης κανένα, ἐξωτερικὸ τουλάχιστο, περιο-
ρισμό. Στὸ Ζάγκρεμπ, γιὰ νὰ ἀνέβουμε πρὸς τὸ Σαμπόρ—τὸ Κροατικὸ Κοινοβούλιο
πού συνεδριάζει ἡ Συνδιάσκεψή μας—περνάμε κάτω ἀπὸ τὴν «Καμίνιτα Βράτα», τὴν
«Πέτρινη Στόα», ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ζάγκρεμπ.
Ἐκεῖ, μέσα στὸ σκοτεινὸ, μαυρισμένο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία, θολωτὸ πέρασμα, ὑπάρχει
ἓνα μικρὸ καθολικὸ ἱερό. Δὲν πέρασα οὔτε μιὰ φορὰ ἀπὸ τὴν «Καμίνιτα Βράτα», χω-
ρὶς πάντα νὰ βρῶ γονατισμένους μπρὸς στὸ ἱερό καὶ νὰ προσεύχονται ἄντρες καὶ γυ-
ναῖκες. Κάποιοι φίλοι Γιουγκοσλάβοι, πού μᾶς συνοδεύει, μᾶς ἐκφράζει κάποια πι-
κρία γιὰ τὴν ἀδυναμία πού βρέθηκε τὸ καθεστῶς νὰ κάμψῃ τὸ θρησκευτικὸ αἴσθημα
τοῦ λαοῦ. Ὅταν, κάποια ἄλλη μέρα, βρισκόμαστε σ' ἓνα χωριὸ ἔξω ἀπὸ τὸ Ζάγ-
κρεμπ, φιλοξενούμενοι μιᾶς ἀγορικῆς κολλεχτίτσας, ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ εὐρύχωρου
δωματίου ὅπου τρῶμε, βλέπουμε τὴν πολύχρωμη θεωρία τῶν χωρικῶν μὲ τὶς ἐθνικὲς
στολές τους, πού βγαίνουν ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀναμ-
φισβήτητη θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι μιὰ ἐπιβεβαίωσις τοῦ «φιλευθερισμοῦ» τοῦ
γιουγκοσλαβικοῦ σοσιαλισμοῦ. Μοῦ τὸ ἐπιβεβαιώνει ἡ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες πλη-
ροφορίες νομοθετικὴ μεταρρύθμισις πού ἀποκατέστησε τὸ «χάμπεας κόρπους», πού

από πολλά χρόνια πριν από τον πόλεμο είχε έντελως καταλυθεί. 'Η προληπτική αστυνομική σύλληψη, οι έπιτροπές ασφαλείας, οι διοικητικές έκτοπίσεις, δέν υπάρχουν πιά. Μιά αύστηρά έγγυμημένη ποινική διαδικασία εξασφαλίζει την άτομική έλευθερία κατά της αυθαίρεσας και τιμωρεί μόνο τό συγκεκριμένο άδίκημα.

'Αναζητώ σ' άλλα σημάδια την πίεση του καθεστώςτος. Βλέπω παντού πάνω από τις κολλητιβιστικές άγροτικές φάρμες, τις φάμπρικες, τά δημόσια κτίρια, τό μεγάλο πεντάχτινο άστρο. Αυτό όμως είναι τό ξηνόσημο της Γιουγκοσλαβίας και όχι τό έμβλημα του κόμματος. Θυμάμαι την παθολογική έπιγραφομανία των δικών μας κομμουνιστών, στην έποχή του 1945 ως τό 1947, τά μεγάφωνα και τά συνθήματα. Τίποτα τέτοιο δέν ένοχλεί ούτε τά μάτια σου ούτε τά άφτιά σου στη Γιουγκοσλαβία. Σ' όλο τό Ζάγκρεμπ μία και μόνη φωτεινή έπιγραφή γράφει «ΖΙ-ΒΙΟ ΤΙΤΟ» (ζήτω ό Τίτο). Στο ψηλότερο κτίριο του Βελιγραδιού υπάρχει άλλη μία. Τό γιουγκοσλαβικό καθεστώς δέ δείχνει μεγάλη προτίμηση προς τις μεθόδους του όργανωμένου ένθουσιασμού.

Κι όμως τό Κόμμα είναι ή μόνη «ζώσα» πολιτική πραγματικότητα στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία. Τά παλιά κομματικά πλαίσια έχουν ή εξαφανισθεί ή άπορροφηθεί. 'Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Ριμπάρ προέρχεται από τό παλιό κόμμα του Πάσιτς, Τό κόμμα αυτό τυπικά εξακολουθεί νά υπάρχει και σήμερα. Νομίζω πώς είναι και τό μόνο έκτός του Κ.Κ.Γ. που έκδίδει και δική του έβδομαδιαία έφημερίδα. Όμως, σά ζωντανός πολιτικός όργανισμός, άνήκει πιά στην ιστορία.

"Όλοι μας ζήσαμε προπολεμικά την άπήληση των άγώνων του κόμματος του Ράδιτς, των Κροατών Χωρικών. Την ήμέρα που είμαστε φιλοξενούμενοι σέ δύο από τις πιό σημαντικές άγροτικές κοοπερατίβες της περιοχής του Ζάγκρεμπ, όταν βτάσαμε στη δεύτερη μās υποδέχτηκε ό Πρόεδρος του Κ. Κ. της περιοχής και φιλοτάης της στό Κροατικό Κοινοβούλιο. 'Η Πρόεδρος του γιουγκοσλαβικού 'Ερυθρού Σταυρού κ. Ντέντσαρ, που μās ξεναγεί, μās λέει πώς ύπήρξε ένα από τά κύρια στελέχη του κόμματος των Κροατών Χωρικών. Αυτός και ή πλατεία Στέπαν Ράδιτς, στην καρδιά του παλιού Ζάγκρεμπ, μπρός στό Κροατικό Κοινοβούλιο και την ώρα γοθική έκκλησία του 'Αγίου Μάρκου, είναι τά μόνα σημάδια του κόμματος του Ράδιτς που βρίσκουμε στην πρωτεύουσα της παλιάς Κροατίας, που άλλοτε ζούσε όλόκληρη μέ τον παλμό της καρδιάς του.

"Έχεις παντού, σέ όλη τη Γιουγκοσλαβία, τό σταθερό αίσθημα πώς από τό Κόμμα, που την κινεί και είναι ό νευρικός ιστός του μηχανισμού της, της μεταδίνεται, ένας πυρετός εργασίας και ζωτικότητας που ξεκινά από πολύ ψηλά και κατεβαίνει ως πάρα πολύ χαμηλά. 'Η άθόρυβη παρουσία παντού του Κ.Κ.Γ. και ή άκατάβλητη ζωτικότητα του είναι ίσως οι πιό σημαντικοί παράγοντες που οδηγούν στην ευστάθεια του καθεστώςτος. 'Ισως ή μεγάλη πλειοψηφία των Γιουγκοσλαβών νά ήθελε κάτι άλλο να την κυβερνά, άν αυτό ύπήρχε, άντι για τό καθεστώς του στρατάρχη Τίτο. Δέν πείστηκε άντικειμενικά πώς ό γιουγκοσλαβικός λαός, στό σύνολό του ή έστω και στην πλειοψηφία του, έχει καταχτηθεί δογματικά από τη θεωρία του Κ.Κ.Γ. "Άλλωστε, δογματικά, τό κόμμα βρίσκεται σέ μία πολύ περιέργη καμπή. Ούτε όμως από τά δεξιότερα του Κ.Κ.Γ. ούτε από τά αριστότερα του υπάρχει μία πολιτική δύναμη ίκανή νά τό αντικαταστήσει σ' αυτόν τον κύριο πολιτικό ρόλο του, που είναι νά έμψυχώνει, νά εκφράζει και νά διοχετεύει προς θετικές πραγματώσεις τη γιουγκοσλαβική μεταπολεμική ανάγνωση. "Όταν έπισκεφθήκαμε στό Βελιγράδι τό μεταλλουργικό εργοστάσιο Ριμπάρ (προς τιμήν του γιου του Προέδρου Ριμπάρ που ύπήρξε από τους ήρωες του κινήματος της 'Αντίστασης) συζητούμε μέ τό διευθυντή του εργοστασίου και του θέτουμε ένα έρώτημα:

— Ποιός είναι ό αριθμός των κομμουνιστών που συμμετέχουν στό ένδεκαμελές διοικητικό συμβούλιο της έπιχείρησης:

"Ο γενικός διευθυντής, ένας νέος εργάτης που δέν προσπαθεί καθόλου νά

κρῦπει τὴν προλεταριακὴ προέλευσὴ του, παρὰ ἀντίθετα τὴ δείχνει ὅσο μπορεῖ, στὴν ἀρχὴ προσπαθεῖ νὰ ἀποφύγει νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ:

— Δὲν ὑπάρχουν, μᾶς λέει, πολιτικὰ κριτήρια στὴν ἐκλογὴ τοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τὸ Γενικὸ Συμβούλιο ποῦ ἀντιπροσωπεύει τὴ θέληση τῆς ὀλότητος τῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων τοῦ ἐργοστασίου. Φυσικὰ, ἐκλέγουν γιὰ νὰ διευθύνουν τὴν ἐπιχείρηση τοὺς καλύτερους. Καὶ ἐπειδὴ ἕνας καλὸς κομμουνιστὴς πρέπει νὰ κοιτάξῃ νὰ εἶναι ὁ καλύτερος καὶ στὴ δουλειὰ του, εἶναι φυσικὸ νὰ ἐκλέγονται καὶ κομμουνιστὲς στὸ Συμβούλιο τῆς ἐπιχείρησης.

— Ἔστω, μέ αὐτὸ τὸ κριτήριον, πόσοι εἶναι οἱ κομμουνιστὲς ποῦ ἔχουν ἐκλεγεί στὸ συμβούλιο τοῦ ἐργοστασίου σας;

— Ἐπτά, μᾶς ἀπαντᾷ ὁ διευθυντὴς. Ἀλλὰ σὰς ἐπαναλαμβάνω, κανεὶς δὲν ἐπιβάλλει τὴν ἐκλογὴ τους ἐπειδὴ εἶναι μέλη τοῦ κόμματος.

— Κι' ἀπὸ τὰ 110 μέλη τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου καὶ ἀκόμη ἀπὸ τις 3000 ποῦ εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων ποῦ συγκροτεῖ τὴ Γενικὴ Συνέλευση, πόσοι εἶναι οἱ κομμουνιστὲς;

— Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον, μᾶς λέει ὁ διευθυντὴς δὲν μπορῶ νὰ σὰς ἀπαντήσω. Δὲν ἐξετάζουμε τὰ φρονήματα οὔτε τῶν 110 οὔτε τῶν 3000. Ὅπως δὲν τοὺς ἐπιβάλλουμε ποιοὺς θὰ ἐκλέξουν. Ὅμως, μᾶς ἱκανοποιεῖ ὅταν ἀπὸ τὰ 11 μέλη τοῦ συμβουλίου οἱ 7 εἶναι κομμουνιστὲς.

Δὲ χρειάζεται νὰ ἐπιμεινουμε περισσότερο. Δὲν εἶναι βέβαια μόνον 7 οἱ κομμουνιστὲς μέσα στὴν ἐπιχείρηση Ριμπάρ. Ὅπως δὲν εἶναι καὶ 3 χιλιάδες. Καί, μέ κάποιον τρόπο, τὸ Κόμμα θὰ ἐξασφαλίζει ὥστε οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐμπιστοσύνης του νὰ ἐκλέγονται ἐκεῖ ποῦ πρέπει νὰ ἐκλεγοῦν. Εἶναι βέβαιον πὼς σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς ὑπάρχει μία διακριτικὴ, ἀθόρυβη μὰ προγραμματισμένη προσπάθεια τοῦ κόμματος, ποῦ τείνει νὰ διατηρεῖ ἀμείωτη τὴν ἐπιρροὴ του μέσα στὰ διάφορα συλλογικὰ σώματα ποῦ διαχειρίζονται τὴ δημόσια ἐξουσία.

Ἡ σοβιετικὴ κριτικὴ τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ πειράματος ἔχει χαρακτηρίσει τὴν προσπάθεια τοῦ Κόμματος νὰ κρατήσῃ κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ τὰ συλλογικὰ λαϊκὰ σώματα, ἐξαιρετικὰ ἐπισηφελῆ καὶ ἐπικίνδυνον. Ὅδηγεῖ στὴν ἀπορροφησὴ τοῦ Κ.Κ.Γ. μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἀνώνυμα λαϊκὰ σώματα, ποῦ κάποτε μπορεῖ νὰ δειχτοῦν πολὺ λιγότερο πειθαρχικὰ ἀπὸ ὅ,τι παρουσιάζονται σήμερον.

Ἀσφαλῶς, ἡ πιθανότητα αὐτὴ ὑπάρχει. Κάτω ἀπὸ τις συνθήκες ὅμως ποῦ τοῦ δημιουργήθηκαν μετὰ τὸ 1938, τὸ γιουγκοσλαβικὸ καθεστῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει μετατραπῆ σὲ μιὰ ἀνελέητη καὶ αἱματοβαμμένη δικτατορία γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ σταθεῖ καὶ ἀπέναντι στὴ σοβιετικὴ πίεση, ποῦ δὲ μπορεῖ καθόλου νὰ ὑποτιμηθεῖ ἡ σημασία της, καὶ ἀπέναντι στὴν πιθανὴ ἀναθάρρηση ἀντιπολιτευτικῶν στοιχείων ἀπὸ τὰ δεξιότερα. Ἡ ἐλαστικὴ θέση τοῦ Κ.Κ.Γ. τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀποφύγῃ αὐτὸν τὸν κίνδυνον. Καὶ τὸ ὅτι κάθε μέρα, χωρὶς νὰ χάνει καθόλου τὸν ἔλεγχον τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασης, κατορθώνει νὰ ἱκανοποιεῖ τὸ βαθὺ αἶσθημα ἐλευθερίας ποῦ διαπνέει τοὺς Λαοὺς τῆς Γιουγκοσλαβίας, καὶ νὰ διατηρεῖ τὴν ἀναμφισβήτητη ἡγεσία του στὸ ἔργον τῆς γιουγκοσλαβικῆς ἀνοικοδόμησης, εἶναι ὀλόκληρον πρὸς τιμὴν τοῦ καθεστώτος αὐτοῦ καὶ τοῦ κόμματος ποῦ εἶναι ἡ ψυχὴ του.

Πιθανόν αὐτὸ νὰ μὴν εἶναι τόσο πολὺ ὀρθόδοξον, νὰ εἶναι καθαρὴ αἵρεση γιὰ τὴ σοβιετικὴ ἄποψη. Εἶναι ὅμως πολὺ ὀρθόδοξον ἀπὸ γιουγκοσλαβικὴ ἄποψη. Κι αὐτὸ ἔχει τὴ μεγαλύτερη σημασία γιὰ ἕνα κόμμα ποῦ θέλει νὰ πολιτευεῖται «ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ» καὶ ἐπιδιώκει νὰ πετύχῃ τὸ μέγιστον τῆς ἀποτελεσματικότητος ἀπὸ τὴ δράση του.

Θέλω νὰ κλείσω αὐτὲς τις ἐντυπώσεις μου μέ μιὰ γενικώτερη διαπίστωση. Ἡ ἑλληνογιουγκοσλαβικὴ φιλιὰ πέρασε μεταπολεμικὰ ἀπὸ μιὰ κρίσιμη δοκιμασία. Ὑπῆρξαν μερικὸι, καὶ ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τῶν παροδικὰ ἐχθρῶν συνόρων, ποῦ προσπαθήσαμε νὰ κρατηθοῦμε πάνω ἀπὸ τὴν πρόσκαιρη αὐτὴ ρῆξη, ὅπως τὴν πιστεύαμε. Ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων μᾶς δικαίωσε γρήγορα, πολὺ πιὸ γρήγορα ἀπὸ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ τὸ φανταστεῖ κανεὶς τὸ 1948.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

- 209 **Ακαδημίας Ἀθηνῶν. Πρακτικά.** Ἔτος 1946, τόμος 21, 8ον σελ. 17+326+8+120.
- 210 **Ἀλιευτικὸν δελτίον.** Ἄρ. 7. Βυθολογική καὶ ἀλιευτική ἐρευνα μεταξὺ τῶν νήσων Σύρου—Κύθρου—Σερίφου. Ἀριθ. 8. Βυθολογική καὶ ἀλιευτική ἐρευνα εἰς τὴν περιοχὴν νήσων Κέας—Μακρονήσου—Ἀγ. Γεωργίου. Ἐκδ. Ἑλληνικοῦ ἑδροβιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.
- 211 **Ἀμερικάνου Σταμ. Κῶδιξ ἐργατικοῦ δικαίου τεύχος, Α'.** 16ον σελ. 216.
- 212 **Βουδούρη Γεωρ.** Μετασημασιαὶ καὶ ἀνορθωτικὰ συστήματα ὑψηλῆς τάσεως. 8ον, σελ. 182.
- 213 **Βουλοδήμου Ν.—Γκιόκα Ἄρισ.** Οἱ λαμπτήρες φθορισμοῦ θερμοῦ καθόδου. 8ον, σελ. 104.
- 214 **Γούναρη Νικ.** Χημεία. Τεῦχ. Α'. Μεταλλοειδή—Μέταλλα. 8ον, σελ. 352.
- 215 **Δούρου Νικ. Π.** Οἰκονομία καὶ Πολιτεία. 8ον, σελ. 136.
- 216 **Κυριακοπούλου Ἡλία** (ἐπιμέλεια). Σύνταγμα καὶ Νόμοι. 8ον, σελ. 136.
- 217 **Μοσχανδρέα Βασιλ. Δ.** Ἐρμηγεία Νέας Ποιν. Δικονομίας. Τεῦχ. Α' ἀρθ. 1—238. 8ον, σελ. 98.
- 218 **Μοσχανδρέα Βασιλ. Δ.** Νέον Ποιν. Νόμον. Γεν. καὶ Εἰδ. μέρος. Σελ. 322.
- 219 **Ράπη Ἀπ. Κ.** Ἐπιτομή Γεν. Ἀρχῶν κατὰ τὸν Κώδικα. 8ον, σελ. 88.
- 220 **Σταΐκου Ἀντ. Γ.** Ἐπίτομος Ἐρμηγεία Ἑλληνικῆς Ποινικῆς Δικονομίας. Νόμος 1493] 17] 17 Ἀγούστου 1950. Ἀρθρ. 47—57 (τεύχος 3ον). 8ον σελ. 161—240.
- 221 **Τσιριντάνη Α. Ν.** Στοιχεῖα Ἐμπορικοῦ Δικαίου. Τεύχος Β'. Ἐμπορ. Ἐταιρεῖαι, 8ον, σελ. 144.
- 222 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 62. Πρόγραμμα ἀνορθώσεως. Τόμος Γ'. Πρόγραμμα τρεχουσῶν εἰσαγωγῶν, 4ον, φυλ. 114 (λιθογρ.).
- 223 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 67. Τὸ ἐνεργειακὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος III'. Πρόσθετοι μονάδες παραγωγῆς, μικροὶ θερμοὶ καὶ ὑδροηλεκτρικοὶ σταθμοὶ. Συμπλ. 1950, 4ον, σελ. 50+10 πιν.+A17+B39+5 πιν. (λιθογρ.).
- 224 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 68. Ζ' περιφερειακὸν συνέδριον ἀνορθώσεως. Κρήτη, 9—12 Ν)μβρίου 1950. Πρακτικὰ πορίσματα. 4ον, φυλλ. 62 (λιθογρ.).
- 225 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 82. Νομοθεσία Ἀμερικαν. βοήθειας. (Νόμος οἰκονομικῆς συνεργασίας τοῦ 1948 ὡς ἐτροποποιήθη), 4ον, σελ. 52.
- 226 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 83. Τὸ λιγνιτικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος IB'. Μελέτη ἐξορύξεως λιγνίτου διὰ τὰ λιγνιτωρυχεῖα Κύμης καὶ Ἀλιβερίου. Προμελέτη Pierce Management ing. 4ον, φυλλ. 162 (πολυγρ.).
- 227 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 84. Τὸ λιγνιτικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος. Τόμος II'. (Σχέδια καὶ Πίνακες τόμος IB').
- 228 **Ἐπιτομὴ Ἐργατικοῦ Δικαίου.** Ἐκδ. ἀρ. 85. Ἡ ἀξιοποίησις τοῦ ἐδάφους. Τόμος Ε'. Ἡ δργάνωσις ἀξιοποίησεως τῆς ὑπαίθρου. 4ον, σελ. 66+14 (λιθογρ.).

Θὰ ἦταν σφάλμα, τώρα, ἂν βλέπαμε τὴ Γιουγκοσλαβία μόνο σὰν μία ἀπλὴ ἄρνησις τῆς σοβιετικῆς ἐπιρροῆς καὶ μόνο σὰν ἕναν πιθανὸ «ἐν ὄπλοις» σύντροφον, ἐὰν ποτὲ ὑπῆρχε περίπτωσις βόρειας ἀπειλῆς κατὰ τῆς βαλκανικῆς εἰρήνης. Ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι καὶ κάτι ἄλλο, ποῦ πρέπει νὰ τὸ ξέρουμε σὲ ὄλο τὸ πραγματικὸν βάθος τοῦ. Εἶναι ἡ χώρα ποῦ πραγματοποιεῖ ἕνα πείραμα κοινωνικῆς ἀλλαγῆς καὶ προόδου. Δὲν πρόκειται νὰ μιμηθῶμε τίποτε. Ποῖος ὅμως θὰ μπορούσε νὰ ἀρνηθεῖ τὸ γεγονός ὅτι μπορούμε νὰ διδαχθῶμε ἀπὸ ὅλα; Τίποτα τὸ ἀνθρώπινον δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς εἶναι ξένο. Καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι κι αὐτὴ ἕνα μεγάλο πείραμα ἐνὸς κομμουνιστοῦ τῆς Ἀνθρωπότητος, τῆς Ἀνθρωπότητος ποῦ πονεῖ, δουλεύει καὶ γυρεύει ἀπὸ τῆ ζωὴ λίγη ἀνθρωπιά καὶ πολλή, ὅσο μπορεῖ πρὸς πολλή, Εἰρήνην.

Σ. Σ. Ἐκ παραδρομῆς τοῦ συντάκτου τῆς ἐγκυκλίου ὑπ' ἀριθ. 14708]52 τοῦ Ἐπιτομῆ Ἐργατικοῦ Δικαίου ἀνεγράφη καὶ παρ' ἡμῶν εἰς τὴν σελ. 92 τοῦ προηγουμένου τεύχους, ὅτι ὁ συνεργάτης μας Δρ Μάριος Γεωργιάδης εἶναι ὀφθηγὴς τῆς ΑΣΟΕΕ. Ἡ ἐπανόρθωσις γίνεται κατὰ παράκλησιν τοῦ ἰδίου.